

ուրիշ զօրաւոր պատճառներով, հարկադրեցայ խնդիրը նորէն խորհրդոյն ուշադրութեանը ներկայացնել:

Լրդ. ներկայացուցի խնդիրը խորհրդոյն (1864 յունիս 5). նոյն օրը խորհուրդը թէեւ մեծագոյն մաս չը կրցաւ ունենալ, բայց յուզեց խնդիրը, և գանձապահին աղգական Սոմճեան Յարութիւն աղայի կողմանէ առջի բերան թէեւ մեծ ընդգիծութիւն տեղի ունեցաւ, բայց յետոյ գանձապահին պատուոյն չը գպելլ պայման դնելով, իր կարծիքը յայննեց հետեւեալ կերպով, ինչպէս արձանագրեալ է: «Վանձապահութեան պայմանն է (շարթը), սնտուկի օրական ընդհանուր ել, եւ մտից տուամար մը ունենալ, ասիկայ ան, ուրանալի է, հետեւաբար այս տետրակներն ու հաշիւները և ոչ մէկ Տէրութեան մը, և ոչ մէկ աղգի մը, և ոչ Վարչութեան մը առջև ընդունելի է. և որովհետեւ Պէկեան ամբաստանութեան ուրիշ կէտեր ալ, ցոյց տուաւ, ըսել է թէ Պէկեան արդարեւ «ցոյց տուաւ, ըսել է թէ Պէկեան արդարեւ «իր ամբաստանութիւնը հաստատեց»: Խորհուրդը մեծագոյն մաս չունենալուն համար նոյն օրը խնդիրը կախ մնաց:

Ինչպէս Վ. օրը Սոմճեան Յարութիւն աղայն Սոմճեան — նոր — խան Մանուկեանի սենեակը ինձ հետ տեսնուելով, կը խնդրէր որ այս հաշիւները ես ինքն կարգադրեմ, ու գանձապահին պատիւը բարոյական հարուածէ մը ազատեմ, ահա՛ յանկարծ նոյն շարթուն (յունիս 9) յուսահատական միջոց մը գործադրուեցաւ, այն է՝ գանձապահը բողբոջ տուաւ. Վաղաքական ժողովոյն. այսպէս:

«Ես օրերս ներկայ Տնտեսական խորհրդոյն բանաձեւով մեր վրայոք ըրած «կասկածին և անվստահութեան ցոյցներուն, առթիւ մեր վարկուած արդէն արատաւորութեան վտանգ կը կրէ, հարկ համարեցայ, արդարաւոր ժողովոյդ ապաստանել...» Լրդ. Տնտեսական խորհուրդը առանց լաւագոյն տեղեկութիւն մը ստանալու հաշիւներուն վրայոք, այնպիսի ամբաստանութեան մը ետեւեալ ըրած է զիս, որմէ ստիպեալ եմ պատկառելի ժողովոյդ կարեկցութիւնը «խնդրել»:

Ես փոյ Վաղաքական ժողովը բացատրութիւն խնդրեց Տնտեսականէն, յունիս 12 ին խորհուրդը կազմեցաւ. նախորդ արձանագրութիւնը կարգացուելով՝ ջերմ վիճաբանութիւն մը տեղի ունեցաւ Սոմճեան Յարութիւն աղային և իմ մէջ տեղս, և խորհրդականները միաբերան խնդրեցին ինէ, որ խոստածները արձանագրութեան չանցրելով, և խոստացան յաջորդ շարթուն նորէն նիստ ընելով, խնդիրը անապահովութեամբ օրէնսդրութեան համար լրացուելու բայց նախորդ կիստին (յունիս 5ի) արձանագրութիւնը ներկայ գտնուող անդամոց կողմանէ ստորագրուելու կախ մնաց, ինչպէս որ այս ամէնը կը

տեսնուի Տնտեսական խորհրդոյ ԻԱ նիստի արձանագրութեանը մէջ:

Յաջորդ շարթուն՝ յունիս 23 ին՝ Տնտեսական խորհուրդն իր ԻԲ. և վերջին նիստը կազմեց, ու նախորդ նիստին արձանագրութիւնը կարգացուեցաւ, սակայն այն ևս չստորագրուեցաւ, ու խնդիր եղաւ ինձ իրենց համակարծիք ըլլալով գործը գոցել, ու գրել Վաղաքական ժողովոյն որ՝ Տնտեսական խորհուրդն ամբաստանած չէ զգանձապահը. ես բացէ ի բաց մերժեցի խորհրդոյն այս անիւրաւ պահանջումը. և ահա այն ատեն Տնտեսական խորհուրդը Վաղաքական ժողովոյն գրեց այսպէս. «Խորհուրդը քննելով տեղեկացաւ թէ բաց ի Պէկեանէ ուրիշ ամբաստանող խորհրդական չի կայ, և թէ ամբաստանութեան քննութիւնը յաջորդ «նիստով ընելով» տեղեկագիրը պիտի հաղորդուի Վաղաքական ժողովոյն»: Ես ստորեւ, այո՛ Տնտեսական խորհուրդը համարձակեցաւ գրել, իր թէ Ա. անգամ տեղեկութիւն կուտայ ամբաստանութեան, և իբր թէ Ա. օրն է որ անոր խօսքը կը լսէ:

Սի և նոյն վայրկեանն ես ալ պաշտօնական կրկին իրաւամբ Վաղ. ժողովոյն բողբոջի այսպէս.

«Ես օրերս Վանձապահին խնդիրը նոր կերպարանք մ'ստացաւ. Վանձապահը՝ սր Տնտեսական խորհրդոյն կողմանէ ամբաստանուած էր, ինչպէս որ անոր արձանագրութիւնները կը ցուցնեն, ինչպէս որ նոյն իսկ ամբաստանեալ գանձապահին առ Վաղ. ժողով տուած բողբոջագիրը կապալուցանէ, այսօր ինձմէ միայն ամբաստանեալ կը համարի. սակայն և այնպէս ես պատրաստ եմ, ոչ միայն հաստատել թէ Տնտ. խորհուրդն ալ ինձ ամբաստանակից է, այլ և կարող եմ հաստատել նաեւ թէ ամբաստանութիւնն իրաւացի է...»:

Նախորդ Վաղ. ժողովը յայտնի նկատելով որ կուսակցութիւնն իր դերը խաղալով խնդիրը փոխեց, մի և նոյն օրն որոշեց իր կողմանէ տեսուչ մը լրկել, և 631—72 թուահամար նամակաւ մ'իր որոշումը հաղորդեց այսպէս:

«Տնտեսական խորհրդոյդ 116 թուահամար նամակը կը ծանուցանէ, թէ բաց ի Պէկեանէն ուրիշ ամբաստանող խորհրդական մը չի կայ. սակայն՝ ըստ որում միւս կողմանէ Պէկեան յատուկ բողբոջագրով մը կը պնդէ թէ ինքը պատրաստ է ամբաստանութիւնը հաստատելու, և ըստ որում այս գործն ամենայն պարագայիք քննել արժան է, Վաղ. ժողովն որոշեց որ առաջին կերպը ինքիս ինչպէս քննութեան ձեռնարկուի, և իր կողմանէ ալ Պրէնկեան Յակոբ էֆէնտին կարգեց, որ քննութեան ներկայ գտնուի»:

Յաջորդ շարթուն որոշեալ օրը Յակոբ էֆէնտինն ու ես եկանք, սակայն յաջորդ նիստով

Յաջորդ շարթուն Տնտ. խորհուրդը նիստ տեսնուեցաւ. նոյնը եղաւ յաջորդ միւս շարթուն, վերջապէս Տնտեսական խորհուրդն անյայտ եղաւ, արձանագրութիւնը դադարեցաւ. յունիս 21 ը երեք ամիս անցաւ, եղաւ սեպտ. 28: Լրդի Վաղ. ժողովը տեսնելով որ Տնտ. խորհուրդը կը դանդաղի, 902—120 թուահամար նամակաւ մը վերահաստատեց նախորդ Վաղ. ժողովոյն որոշումը, ու ստիպումը պահանջեց որ օր առաջ Պրէնկեան Յակոբ էֆէնտին տեսնուեցաւ մի գործը քննուելով տեղեկագիրը ղրկուի:

Յաջորդ շարթուն Տնտ. խորհուրդը նիստ ըրաւ ընդ պաշտօնական տեսնութեամբ Պրէնկեան էֆէնտին: Խնդիր ըրի իմ ըրած բողբոջի համեմատ՝ նախ հաստատել թէ Տնտ. խորհուրդն անգէտ չէ ամբաստանութեան, յետոյ հաստատել նաեւ թէ ամբաստանութիւնն իրաւացի է: Բայց Պրէնկեան էֆէնտին խնդրեց անմիջապէս տուամարներուն քննութեան ձեռնարկել, առարկելով թէ «քանի որ դու կարող ես ամբաստանութիւնը հաստատելու, ի՞նչ հարկ կայ ամբաստանութեան Տնտեսական խորհրդոյն մասնակցի ըլլալը հաստատելու. ունայն տեղը գործը չերկարելու համար տուամարներուն քննութիւնն ընել պէտք է»: Ընդունեցայ Յակոբ էֆէնտինն ըրած առարկարկութիւնը ու ամբաստանութեան կէտերս սկսայ ներկայացնել. մէկ քանիներուն քննութիւնը միայն ըլլալով, և տուամարներուն վիճակը աչքէ անցուելով, Վաղ. ժողովոյ կողմանէ ներկայ գտնուող տեսուչ Պր. Էֆէնտին իր կարծիքը յայտնելով ըսաւ թէ: «Ես մէկ յայտնի կը տեսնուի, թէ Պէկեանին ամբաստանութիւնն արդարացի է. և եթէ վաճառականի մը տուամարներուն վիճակն այսպէս եղած ըլլար, անմիջապէս չըլծայաւ. կապ բանտարկութեան կը գատապարտուէր»: Ես փոյ յուզմունք եղաւ խորհուրդին մէջ, ատենանը դադարեցաւ, խորհրդականներէն ոմանք Յակոբ էֆէնտինն մտտերնսով սկսան փոփոխուի. ինչ ըսին նէ չի լուսեցաւ, բայց Յակոբ էֆէնտին բարձր ձայնով «անհասարկ խնդիր է ըրած» նիդ. ատիկայ ի սկզբան կրնար ըլլալ, բայց քանի որ գործը հոս հասած է, ըրաւ «գիրներուն բերանն ինկած է, անհասարկ է գոցել» պատասխանեց: Տնտ. խորհրդոյն վերջին երկու արձանագրութիւնները չը վաւերացուիլ արդէն ինձ դաս մ'եղած ըլլալով, պահանջեցի որ նոյն օրուան արձանագրութիւնը ստորագրուի. բայց անհնար եղաւ օրինաւոր պահանջումն կուտարել տալ, քանզի Տնտ. խորհուրդը դէմ կեցաւ: Յաջորդ շարթուն Պրէնկեան էֆէնտինն ու ես ներկայ գտնուեցանք. սակայն Տնտ. խորհուրդը նորէն փախուստ տուաւ ու չեկաւ. յաջորդ շարթուն դարձեալ մի և նոյնը եղաւ, այն

լեւազանքը սայրելու հազարանոց օլմա-
ղին, ան դարկայ պաշտոնը ճաղը, վե բաշա-
յի միւշարիւն յ հազարեթերի թարափըն-
տան, շէհրի մեղաւոր սօգադարընն թե-
միւղիկի, մեքթապէրինին իւրու կիթմէսի,
վե իպատուլահն ասայիլ ու ըստ թաւ պա-
պընտա վազիֆէտէն պուլունան սայ ու իգ-
տամա հեմիլէ հիմմէթ պուլունամադտա օլ-
տուղունտան, թեզիթի հօմի ու իգպալի Հա-
հանէ հազարնտա ֆերիդէտէն օլան էտիյե-
յի խայրիյեինն թեքերիւրիւյէ պերապէր,
բաշայի միւշարիւն յ հազարեթերի հազարն-
տա տախի, պիւ վեքեալէ իգհարը թեշէք քիւր
օլունամսը ընձսը օգունմուշ տուր:

— Թարափը սալթանաթը սէնիյէյի
Թեպաարէրվէրիտէն, էթֆալը էհալիյի
աշըլամագ իւզլէ, հէր թարափա խասսէթէն
աշը հէքիմլէրի իրսալ պուլունուտուղուն մի-
սիլու, մուսախիւրէն Մարաշա տախի
կիթմիլէ իսէ տէ, Հայլարտան անձագ Ս.
Մարգիս քիլիսէսի մահէլէսի սէքէնէսի ա-
շը իճրաթը նաֆիասընա իթիպար իթ-
միլ, վե 200 դասար սիւպեանը աշը իթ-
տիլմիլ տիր:

Վազըթ վազըթ հազարնտա մետո՛հ ու
սիթայիլ օգուտուղունմուշ արժա. տէր
Տուլհաննէս հայր աւագերէցլէրի, էհալի-
յի գանաթըրադ չօճուգլարընը աշը իթ-
տիլտիթտէն պաշգա, պուլունտան սօնրա մա-
հէլէլէրի չօճուգլարընը հինի իգթիլատէ
աշըլասըն նիյէթի մեմուսէսիյէ, աշը
իլմինի տախի պիլղաթ վե բէք ալեա էօյ-
րէնիլ տիր:

— Վարիլ 7 թարիլէ Սամսոնտան ալը-
ղմըլ հալատիլէր էսէֆէնիլ տիրէր:

Նաթօլունուն պաղը մահէլէլէրիտէ, նա-
սըլ քի պաշգա տէֆա տախի պիլտիլմիլ տիր,
Օնունգ վե Օատիկ կիւնէրի պիւ թագըմ
Խսլամ թէրպիլէսիլէրի, Խարիսթիյանլարա
պիրնէվի հագարէթ իթմէք նիյէթիլէ, էսկի
քիւֆէլէր վե հասըրլար թօքլայարագ մէյ-
տանլարտա եագարլար, վե աթէշի իւզլէրին-
տէն սըշըրլար:

Հիւրիւմէթ թարափընտան զուհուրապէլ-
մէքտէ օլան սայ ու իգտամ սայէսիտէ, շու-
թէրպիլէսիլէր ալեամէթի կիւն պէ կիւն էք-
սիլմէքտէ վե հեման հէր կէրտէ կասագ կի-
պի իսէ տէ, պաղը թէրպիլէսիլէր, Խա-
թանպուլուն պիր մահէլէսի կիպի օպըլան
Սամսոնտա տախի, հալեա շու հարէքթիւնա-
հէմլարէլէրինն իճրա իթմէքտէ օլտուգլարըն-
տան, իշպու Օատիլին իքինձի կիճէսի,
եանի բաղար իրթէսի օսպահընտ գարշը,
Խալէ իշինտէ էսկի հասըր եմգմագտա ի-
քէն, հէր նասըլ իսէ գաղարա պիր եանկըն
բէյտա օլմաղին, Յ խանէ, վե պիլմ Խսլամ
գատընը, վե 15 եաշընտա տախի քէլա պիր
Խսլամ գըզը եանար, վե եագընտա ճէպիսա-

նէ օլտուղունտան, տահա մէհէթըլու ֆէնա-
լըզլար վուգոն պուլունը քօրգուսուլա, հիւ-
քիւմէթ վե էհալի թարափընտան քօշուլուր,
վե պուլունան իքի թիւղումագ եթիլտիլիլի
իսէ տէ, հօրթումլարը պօղուգ օլտուղուն-
տան իշէ եարամաղ. ֆէգաթ իպատուլահ
թարափընտան զուհուրա կէլէն զայրէթի ա-
զիմէ իլէ, համտ օլտու ճէպհանէ աթէշ ալ-
մագսըլըն սէնտիլիլէր:

Սեգքիւր եանկընտա, բիյատէ չափուշու-
լի աղա իլէ, սիւարի չափուշու արապաճը
Հասան աղա թարափընտան իպարգ օլունան
սայ ու զայրէթ, ճիւմլէ նէզտիտէ շայանը
թագտիր վե թէշէք քիւր պուլունամուշ տուր:

Պէշլէ ֆէնալըզլարըն քեամիլէն գաղգ-
մար, հիւքիւմէթի մահէլէլէրի թարա-
փընտան, միգտարի քիֆայէ տիգաթ վե
իգտամաթա միւհթաճ պուլունամագտա տըր:

Սամսոնտա պիր ֆէնա տտէտ տահա վար
իմիլ, շէշլէ քի, պաղը թէրպիլէսիլէ Խա-
լամ չօճուգլարը, Խարիսթիյանլարը կէօր-
տիլթէրինտէ, քօքօւ, քօքօւ, էօքէ...
էօքէ... տէյի չաղըրըրլար, վե պուլունարա
տայիր հարֆէնտաղըզլար իտէրլէր իմիլ:

Պէշլէ հարաքեաթը նապէճալարըն հե-
նուղ վիճուտի, հիւքիւմէթի մահէլէլէրին
շէրէֆինէ խալէ կէթիլթէճէյի պի իշթիպահ
օլտուղունտան, աւմարըլ քի պուլունտան սօնրա
շու խուսուլարըն քեամիլէն տէֆի չարէսի
իսթիհսալինէ սայ ու հիւմէթ օլունուր:

Սամսոնուն Հայլարընա, Օատիկտէ էվ
պէ էվ զիյարէթէ կէզմէլէրի, միլլէթ մէճիլի
թարափընտան կասագ օլունմուշ, վե քիլիսէ
տէրունինտէ թէնպիլ զըլմիլ, վե էհալի
տախի մէմուն օլարագ տիյնէմիլ իսէ տէ, շու-
գարարը վիլէն մէճիլիլէրին աղալարը, պիլ-
ղաթ տիյնէմէտիլթէրինտէ, էհալի հիտտէթ-
լէնմիլ, վե մէճիլիլէր քէնտի գատր ու հայ-
սիլյէթլէրինն զայա իտէրէք, նէզտի ալէմտէ
մահէլէսի օլմուշլար տըր:

— Վարիլ 2 թարիլէ Նավալըգտան թա-
րափըմըլա շու աթիտէքի վուգուաթ եաղը-
լըլ տըր:

Պուրանըն էհալիսի ումուլէն Ռում պիլ-
լէթինտէն օլուպ, մասլահաթ զըմիլնտա կիթ-
միլ եալընըլ պիր գաշ նէֆէր Հայ պու-
լունամագտա, վե տայիմա հիւսնի հիւրմէթ վե
րիայէթ կէօրմէքտէ իքէն, պուլ տէֆա զու-
հուրա կէլէն պիր էսէրի ինսանիյէթլէրի,
աշուրի մէրթէպէլէրտէ շայանը թէշէք քիւր
պուլունտուղունտան, ալէնէն պէյանը թա-
րափըմըլտան մաթըլուպ օլունմուշ տուր:

Տէօրթ սէնէտէն պէրու օրատա օլուպ,
աշը Խսթանպուլու օլան Պօղոս աղա Վ.
Գէրէսթէճէան, Նավալըլա Յ սաաթ մէսա-
ֆէտէ պուլունան Տիքիլ նամ մահէլէսի կիթ-
տիքտէ, թիլթօ իլլէթինէ թուլուլուր, վե
օրայա ճէլպ օլունարագ, շիֆաբէլի օլուն-
մասը զըմիլնտա հէր նէվի զայրէթ վե թէտա-

վիլէ միւսարաթ օլունուր իսէտէ, մուլաֆ-
ֆագ օլունամագղընտան, մարտ իպթիտաթ
եանի թաշար իրթէսի կիւնիւ ալաշամր սաաթ
ալթըրատտէլէրինտէ աղմի տարի պագա իտէր:

Սարընան Նիւալիս աղա իլէ Նիլգմէճէան
Սիքայէլ աղա, զուրպէթտաշարըն զայա իթ-
մէլէրի իւզլէրինէ տիւշարը հիւզն իւ էլէմ
օլտուգլարը հայտէ, նէրէյէ վե նասըլ տէֆն
օլունամագղը զըմիլնտա տախի տիւշլէնմէլէ
պաշարլար, վե հէր հալտէ միտոպօլիտ է-
ֆէնտի ճէնապլէրինն ինսանիյէթ վե իւր-
րիսթիյանլըղընա միւրաճաթ իթմէյէ գարար
վէրիլէր:

Սիքայէլ աղա կիտիպ, միւմայիլէյէ ճե-
նապլէրինէ քէյֆիլէթի հալի իֆատէ իլլէ-
տիքտէ, քէմալ մէրթէպէ հիւրմէթ վե ըրա-
յէթլէ իսթիտաթ գապուլ օլունմաղին, ա-
նինտէ իւշ քահանայ վե իւշ տիրացու կի-
տէրէք, Ռում քիլիսէսի ուսղլինձէ պաշտօն
կատարել իտէրլէր, վե ճէնապլէրին էօնիւն-
տէն խաշար, մուլար, վի քիլիսէյէ տայի
ֆէնէքլէր չէքիլտիյի, վե Խթալեա գօնսօլ-
սու, վե թիւճարտէն պաղը միւթէպէր զաթ-
լար, վե խայիլձէ էհալի պերապէր օլտուղու-
հալտէ, զիյնէթի լաղմէ իլէ, Ն. Ս. Խանտէ-
լէիմն քիլիսէսիլէ կէթիլթէլէրապ, հալու-
սունտա պիր միւնասիպ մահէլէսի տէֆն իւ
տէրլէր:

Սիւմայիլէյէ միտոպօլիտ սրբաղան վե օ-
րանըն ումուլէն Ռում էհալիսի թարափըն-
տան զուհուրա կէլմիլ օլան շու ինսանիյէթ
հազարնտա, պիլ տախի միլլէթ սրֆաթըլաթ
իւզարը թէշէք քիւր իլլէտիլթէն պաշգա,
պաղը միւթէասիպ ըլմալարըն տախի պուլուն-
տան չէնտ մահ մուգատտէմ պէյան իթտիլի-
միլ ինսան ճիւսիլէն պիր մէլէլէթ լէքէսի
սայըլան Վիլյաէ մանաթըրը բաբասընտան
իպրէթ ալմայըլ, իլա պէշլէ թրիսթիյան-
լըգ ասարըլա մէվսուֆ օլան զաթլարտան
իպրէթ ալմալարըն տալէթ վե նասիհաթ իւ
տէրլէր:

ՍՕՆ ՀԱՎԱՏԻՍ

Հիւնքի 149 նիւմըրու Սարադատա,
Գօնֆէտէրէլէրին, եանի հիւքիւմէթի ճիւմ-
հուրիյէտէն այլըրաթ, էսիլթիլին պաթը
գալմասընա արղաքէլ պուլունան թարափըն
օրտուտունուն պաշ գօմանտանը պուլունա
Լի նամ մէշուր ժէնէրալըն եէնիլմիլ օլտու-
ղուն, վե քէնտիլթինտէ թէսիլմէ մէճպուր
օլաճաղը իճիմալինն պիլտիլմիլ իտիլք. ե-
նիտէն ապրիլ 23 թարիլէ ալման պիլթ թե-
լէկրաֆ, միւմայիլէյէ ժէնէրալըն քէնտի ծը-
տուսուլա պերապէր, պիլթիւն պիլթիւն
Ֆէտէրէլէր եանի հիւքիւմէթ թարափընա
թէսիլմ օլտուղուն խապէր վիլմէքտէ տիր
տիլմէք տիր քի, պարըլըգ իլմիտի տահա զի-
յանտէ գալիլէլէյէ պաշարլար տըր: